

Grāmatas

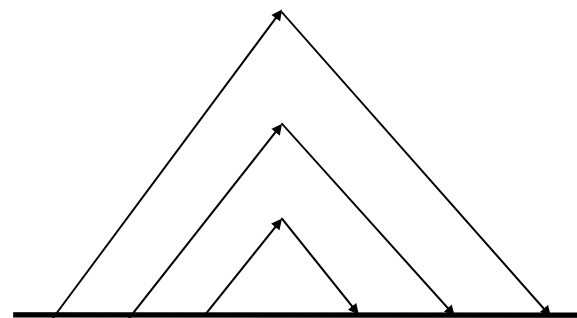
A.Broks. Izglītības sistemoloģija.
– Rīga, RaKa, 2000 (175 lpp.)

MANUSKRIPTS

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Fizikas un matemātikas fakultāte
Fizikas izglītības centrs
Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte
Izglītības pētniecības institūts

Andris Broks

IZGLĪTĪBAS SISTEMOLOĢIJA

RAKA, 2000

Monogrāfija ir sistēmisks pārskats par sistēmteorijas pamatatziņu lietojumiem izglītībā, lai sekmētu mūsdienu izglītojošās darbības saprātīgu plānošanu, organizāciju un īstenošanu ar mērķi nodrošināt izglītības kvalitātes pilnveidi un tālākattīstību. Aplūkoti gan sistemoloģijas kā mācības par cilvēka apziņas organizāciju vispārīgie pamati, gan izglītības sistēmu izpētes, izveides un darbības pamatprincipi, gan arī mūsdienu izglītības attīstība Latvijā kopsaistībā ar dzīves globālajām un lokālajām pārmaiņām gadsimtu mijā.

Grāmatas lasītāju galvenā mērķgrupa ir izglītības vadības un pedagoģijas akadēmisko, profesionālo un doktorantūras studiju, kā arī atbilstošo tālākizglītības programmu dalībnieki. Līdztekus šī grāmata ir ieteicama arī visiem citiem izglītības un ne tikai izglītības darbiniekiem, kuru vispārējā un profesionālā pilnveide saistīta ar sistēmiskās domāšanas un darīšanas izkopšanu, nostiprināšanu un tālākattīstību.

Recenzenti : IZM Pedagogu izglītības atbalsta centra direktors,
filosofijas doktors Sarmis Mikuda
LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes
dekāns, fizikas doktors Andris Kangro

Atbildīgā par izdevumu : Anita Šmite
Redaktore : Rīta Cimdiņa
Māksliniece : Arta Muceniece
Datorgrafika : Laila Kreicere

ISBN © Andris Broks, 2000
© "RaKa", 2000

S A T U R S

IEVADS.....

*Pirmā daļa***1. nodaļa. MAINĪBA VISAPKĀRT UN MĒS MAINĪBĀ**

- 1.1. Mainība: izmaiņas un pārmaiņas
- 1.2. Pārmaiņas dzīvē - pārmaiņas izglītībā
- 1.3. Kārtība, nekārtība, sakārtotība

2. nodaļa. PASAULE UN CILVĒKS

- 2.1. Cilvēks pasaulē.....
- 2.2. Pasaule cilvēkā.....
- 2.3. Apziņas sistēmiskā organizācija

3. nodaļa. SISTEMOLOĢIJAS ĀBECE

- 3.1. Sistēmiska galvenie jēdzieni un atziņas.....
- 3.2. Sistēmu zinātniskā pētniecība
- 3.3. Mērķtiecīga darbība kā sistēma

*Otrā daļa***4. nodaļa. IZGLĪTOJOŠĀ DARBĪBA - IZGLĪTĪBA**

- 4.1. Izglītība - izglītības mērķis un rezultāts
- 4.2. Izglītības sistēma - vadība un izpilde

5. nodaļa. LATVIJAS IZGLĪTĪBAS SISTĒMA

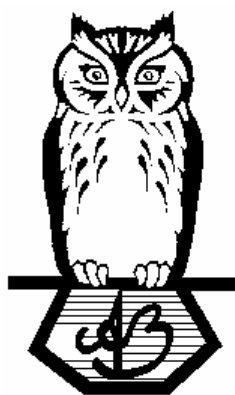
- 5.1. Izglītības pakāpes, veidi un mērķgrupas
- 5.2. Izglītības programmas
- 5.3. Izglītības standarti
- 5.4. Izglītības klasifikācija
- 5.5. Izglītības programmu īstenošana izglītības iestādēs ...
- 5.6. Vispārīglītības organizācijas aktualitātes

6. nodaļa. IZGLĪTĪBA STARPTAUTISKAJĀ APRITĒ

- 6.1. Ilgtspējīga un līdzsvarota attīstība
- 6.2. Starptautiskā sadarbība izglītībā
- 6.3. Izglītības terminoloģijas attīstība

NOBEIGUMS ...

Veltījums maniem
Rūtai, Unai un Didzim
mūsu ģimenes trīsdesmitgadē

SKATIES,
AUSIES,
TAUSTIES -
DOMĀ,
DARI !

Priekšvārds

Pēc gada gads, rit laika rats. Darbs ir tas mērs, kas nosver pats. KĀDA IR ŠĪ DARBA **SŪTĪBA** ? KĀDA IR ŠĪ DARBA **BŪTĪBA** ? KAM **PATEICĪBA** PAR ŠO DARBU ?

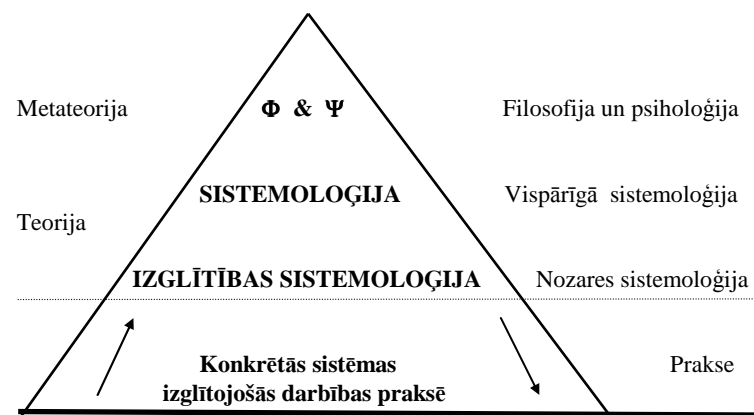
Ikvienu cilvēku, sabiedrības un cilvēces dzīves gaitā tiek uzkrāta noteikta *dzīves pieredze*, kas ir pamats katra no mums atsevišķi un visu kopā īstenotai apzinīgai dzīvei. Šīs pieredzes ieguvē izcilu lomu spēlē cilvēku mērķtiecīgi īstenotā *izglītojošā darbība* jeb, īsāk izsakoties, **izglītība**. Izglītība vienmēr un visur ir īpaši organizēts dzīves pieredzes dzīvei ieguves process un rezultāts, kas aplūkojami kopsaistībā gan indivīda, gan sabiedrības dzīves aspektos. Izglītojošās darbības īstenošanai kalpo *valsts izglītības sistēma*, kuras mērķis ir nodrošināt visiem valsts iedzīvotājiem iespējas gūt izglītību atbilstoši personas un sabiedrības interesēm un iespējām. Lai iespējami efektīvi un lietderīgi īstenotu izglītojošo darbību, ir sevišķi tās atbilstošās izmaiņas un pārmaiņas mūsdienu dzīves straujajā mainībā, vienmēr un visur nepieciešama skaidrība dzīves un izglītības problēmu pamatnostādņēs. Šī skaidrība mums šobrīd visai bieži pietrūkst, jo *strauji pieaugusi ikdienas dzīves daudzveidība un temps šodien ievērojami traucē vispārīgai orientācijai un pietiekami pārdomātu, savstarpēji saskaņotu rīcību īstenošanai*. Pārāk bieži izglītības vadītāji un pedagogi vēl nepietiekami izjūt un izprot savas darbības to ārējā vidē, nepietiekami skata un redz šīs darbības kā noteiktā veidā kopsaistītu atsevišķo darbību veidotos veselumus.

Lai jūtami pilnveidotu mūsdienu izglītojošo darbību, izglītības problēmu risināšanā šodien lieti noder un arvien plašāk tiek izmantota vispārīgā teorija par pasaules parādību (lietu un procesu) sakārtotību - **sistemoloģija**. Visuzskatāmāk par sistemoloģiju izglītojošā darbībā liecina jau pats ik uz soļa lietotais vārds - termins "izglītības sistēma". Diemžēl, bet šīs vārdkopas lietošanas biežums ikdienas praksē vēl neapliecina

atbilstošā jēdziena pietiekamu izpratni un apzinātu lietojumu. Lai arī daudzi izglītības darbinieki kā veselā saprāta praktiķi pēc būtības ir stihiskie jeb paši to neapziņošie sistēmteorētiķi, pieredze rāda, ka apzināts ieskats kaut tikai sistemoloģijas ābecē ļoti ievērojami pilnveido arī viņu darbību. Tiek rasts pārliecinošs apliecinājums paša domu un rīcības saprātīgai ievirzei un tas savukārt dod varenu stimulu savas darbības tālākai pilnveidei un attīstībai. *Sistemoloģijas pamatzīņu apguve un lietojums izglītībā ievērojami attīsta gan spējas atbilstoši orientēties šajā sarežģītajā cilvēkdarbību jomā, gan spējas atbilstoši organizēt, vadīt un izpildīt efektīvas un lietderīgas rīcības ikdienas praksē.* Atsegt izglītojošās darbības sistēmisko raksturu, lai tā apzināšanās un izmantošana sekmētu izglītības tālākattīstību saskaņā ar jaunajām dzīves prasībām - tāda īsumā ir šajā grāmatā apkopotā DARBA SŪTĪBA.

Kas ir šī darba adresāts? Principā jau ikviens izglītības darbinieks un interesents, tomēr tas galvenokārt ir iecerēts izglītības zinātni (izglītības vadības un pedagogijas) maģistrantūras un doktorantūras studentiem. Šī darba sūtība ir sniegt atbilstošā studiju materiāla pamatvadulas un rosināt mērķtiecīgam studiju kursa "Izglītības sistemoloģija" īstenojumam gan klātienē, gan neklātienē izglītības ieguves formās.

Atbilstoši savai sūtībai dotā DARBA BŪTĪBA savukārt īsi raksturojama kā *izglītības organizācijas atsegums mūsdienu sistēmteorijas skatījumā un redzējumā.* Būdam teorija, kas apskaidro prātu, nostiprina gribu un pamato rīcību, izglītības sistemoloģija ir izglītības arhitektūra, bez kuras nav sekmīgi veidojama mūsdiēnīga (ar daudziem stāviem un telpām, kā arī moderni aprīkota un pārvaldīta) tautas izglītības ēka. Arī izglītībā nav nekā praktiskāka par labu (īsu, skaidru un izsmeļošu) izglītības teoriju. Izglītības sistemoloģija vaināgo izglītības praksi, tā izaug no izglītojošās darbības prakses un atgriežas tajā.

Ikviena izglītības sistēma ir valsts noteikts izglītības organizācijas veids (saturs un forma) savu iedzīvotāju izglītošanas vajadzību apmierināšanai. Tādēļ arī sistēmteorijas īstenojums izglītībā šodien ir izglītības vadības un izpildes jeb pedagoģiskās darbības organizācijas ābece pamatā. Izglītības sistemoloģija atsedz izglītības organizācijas iekšējās un ārējās kopsaistības, uzrāda ikvienas izglītības sistēmas gan idejisko, gan materiālo karkasu jeb skeletu to organiskā vienotībā. Līdzīgi kā medicīnā bez anatomijas, tā izglītībā bez izglītības sistēmas pārzināšanas nav iespējama sekmīga tās aprūpe un attīstība.

Dotais darbs, šī grāmata pati ir sistēma - tas ir sistēmiskais stāsts par pasauli un cilvēku tajā, par cilvēka dzīvi un viņa dzīves pieredzi, par izglītību kā īpaši organizētu cilvēces un konkrētā cilvēka dzīves pieredzes ieguvu dzīvei. Tāpēc, cienījamie lasītāji, neklausieties tikai autora vārdos, bet ielūkojieties arī darbos. Sistēmiskums, kas caurauž visas grāmatas nodaļas un darbu kopumā, izpaužas gan no literārā stila ievērojami atšķirīgā valodā (lakonisms - lai būtu īsi, shematisms - lai būtu skaidri, visa kopsaistība - lai būtu izsmeļoši), gan satura izklāsta organizācijā. Ikvienas sistēmiska izstrādne pati par sevi ir jauna kvalitāte, kurā sākotnējās sastāvdaļas ir sakausētas autoram raksturīgā veidā un kā

atsevišķas daļas vairs nav tieši izdalāmas. Lai gan klūdziņpinēs nemitīgi rūpējas arī par atbilstošo izejmateriālu sagādi, galvenais vienmēr un visur ir viņa darinātais pinums (klūdziņu sistēma ar tādām īpašībām, kas katrai klūdziņai atsevišķi nepiemīt). Tas pats ir attiecināms arī uz ikvienu maģistra vai doktora darbu - tiem nevajadzētu būt tikai prastiem citu autoru atziņu vai novērojumu vienkāršiem salikumiem, bet tiem noteikti jāsaturs arī paša darba autora pievienotā vērtība, kas saistīta ar citu autoru un savas pieredzes radošu vai jaunradošu sintēzi sistēmā.

Grāmatas 1.daļā tiek īstenots filosofijā un psiholoģijā sakņots ieskats sistemoloģijas vispārīgajos pamatos. Ļoti praktiski noskaņotie lasītāji, kas īpaši nevēlas pacelties metateoriju līmenī, šo daļu var droši izlaist un sekmīgi īstenot iepazīšanos ar izglītības sistemoloģiju tikai grāmatas 2.daļas ietvaros. Šajā daļā tiek īstenota izglītojošās darbības sistēmteorētiskā analīze un sintēze ciešā saistībā ar Latvijas izglītības sistēmu, tās attīstību un problēmām. Citiem vārdiem, grāmatas 1.daļa iepazīstina lasītājus ar izglītības sistēmskatījumu, bet 2.daļa - ar izglītības sistēmredzējumu. Visbeidzot, dotā grāmata ir atbilstošā studiju kursa "Izglītības sistemoloģija" materiāla *koncentrāts*. Protams, ka ikdienas lietošanai tas ir attiecīgi jāatšķaidā, vispārīgās atziņas saistot ar konkrētām dzīves situācijām. Šim nolūkam kalpo atbilstošās lekciju un semināru nodarbības, kā arī studentu patstāvīgi veidotie referāti un domraksti ieskaites un eksāmena prasību apmierināšanai. Nekas cits jau kā vien teorijas un prakses vienotība tiek īstenota.

Ievada noslēgumā autora PATEICĪBA par atbalstu, bez kura šis darbs nebūtu bijis iespējams. Darbs tapis daudzu gadu gaitā, bet īpaši intensīvi tikko aizritējušajos 6 - 8 gados, strādājot pie jaunās Latvijas izglītības sistēmas projektēšanas un pamatu veidošanas (LR Izglītības koncepcija, 1993 - 1995; LR Izglītības likums, 1993 - 1998). Visa pamatā ir Dabasmātes sniegtā un autora attiecīgi saņemtā sistēmiskā izglītība, sākot no

bērniecības Gaujmalā un Valmieras skolās, vadot jaunību Latvijas Universitātes Fizmatos un pēc tam nobriedinot to ilggadīgā izglītības vadības un pedagoģiskajā darbībā Latvijas Universitātē. Sākotnēji mazāk apzināti, bet ar laiku aizvien apzinātāk ir meklēta pasaules lietu un procesu dabiskā kārtība un tās izpratne, līdz sasniegts noteikts varējums šos meklējumu rezultātus apkopot un darīt pieejamus plašākam interesentu lokam. *Ar šo grāmatu tad arī pateicos visiem, kas tieši un netieši atbalstījuši, bet it īpaši tiem, kas to darīs arī vēl turpmāk.* Paldies par devumu maniem skolotājiem, studiju un darba kolēģiem LU un ZA, Latvijas augstskolās un skolās, LR IZM un ārvalstīs, maniem skolēniem un studentiem. Paldies izdevniecībai RaKa par sniegto iespēju grāmatu iespiest un novadīt to lasītājiem. Paldies, liels Paldies !

Daudzveidīgajā un mainīgajā dzīvesvidē vairumam no mums ir savs īpašais spēkavots, kas veldzē un priecē, atjauno un stiprina. Darbs sokas, ja cilvēkam ir savas mājas un savi mīļie. Tādēļ *vislielākā pateicība noteikti pienākas man vistuvākajiem*, kuru labestība un ik mirkļa pārliecinošais atbalsts ir bijis izšķirošais. Ja pirmais īpaši sistēmteorijai veltītais darbs ("Sistēmas ap mums un mēs sistēmās", Rīga, "Zinātne", 1988) ir veltījums maniem un manas dzīvesbiedres vecākiem, tad šis darbs tiek veltīts manai sievai Rūtai un mūsu bērniem Unai un Didzim.

02.08.99

LU docents, fizikas doktors - Andris Broks